

לא מתכוון בשביעית

הרב שמעון בירן

* פרקים מתוך עבודה רחבה בנושא זה, שבהכנה.

פתיחה

התנאים ר"ש ור"י נחלקו בדין לא מתכוון במלאכות שבת, וכן נחלקו בשאר איסורי תורה¹. מבחינה מסוימת שבת משמשת בנין אב לכל התורה². השאלות פסק שבשאר איסורים לא מתכוון אסור - כר"י³. אך רוב הראשונים פסקו שבשאר איסורים לא מתכוון מותר כר"ש.

נושא המאמר שלנו הוא דין של לא מתכוון בשביעית. גם כאן הוכרעה ההלכה שלא מתכוון מותר⁴. אמנם, גם אם לא מתכוון מותר, יש מקום לבדוק מה הדין במקרה של פסיק רישא, וצריך גם להתחשב בבטיות של מראית עין.

לא מתכוון במזנב גפנים בשביעית

במסכת שביעית פ"ד מ"ו נאמר שמותר לזנב בגפנים. כולם מתלבטים: מה בין זה לבין זמירה דאורייתא!

ומפרש הרמב"ם פירוש המשניות:

"בד"א? כשאינו מתכוון לזמור".

במילים אחרות: לא מתכוון - מותר!

וכן במהר"י קורקוס (לרמב"ם פ"א ה"כ):

"ובלבד שלא תהיה כוונתו לזמור, ופשוט הוא"⁵.

מפרשים נוספים נוקטים בדרך זאת, שהיתר מזנב הוא בגלל שאינו מתכוון לזמור: רב יהוסף (במלאכת שלמה פ"ד מ"ו), תשובת מהרי"ט (ח"א פ"ג), ערוה"ש (י"ט כ"ב), בית רידב"ז (א/כ), ספר השמיטה (עמוד י"ח-י"ט). חזו"א (י"ט י"ד ד"ה ויש להסתפק), כר"צ (הל"פ פ"ד ב-ג).

1. עיי לדוגמא שבת כ"ט ע"ב, בכורות ל"ג ע"ב, זבחים צ"א ע"ב ועוד.

2. ריטב"א יומא ל"ד ע"ב.

3. שאילתא ק"ה, תוספות שבת ק"י ע"ב ד"ה תלמוד.

4. יבואר לקמן. אמנם עיין תוספות מו"ק י"ג ע"א ד"ה נטיבה ששמע לכאורה שבגלל שבשביעית לא בעינן מלאכת מחשבת, לכן לא מתכוון אסור. אך יש לדחות שתוספות עוסק בפסיק רישא, ולכן אסור.

5. אלא שברמב"ם בהלכה עצמה לא כתב כן. ועיין שבת הארץ קו"א עמ' ק"יג דרך אחרת בהבנת הרמב"ם.

גם המאירי והמהרי"ט סוברים שלא מתכוון מותר בשביעית. את דעתם רואים בהקשר של הסוגיה בסנהדרין כ"ו ע"א. המקרה שם הוא שראו חכמים אדם שמכסח כרמו. לכאורה יש כאן זימור. הגמרא אומרת ש"הלב יודע" אם לעקל בית הבד הוא מתכוון או לכוונת זמירה. מסביר המאירי ד"ה זמירה:

"הזמירה מאיסורין חמורין שבשביעית היא, ומן המפורשים בתורה, שנאמר: כרמך לא תזמור. ומ"מ, אם זמר שלא לכוונת עבודה, אלא שהזמורה צריכה לו לעקל בית הבד וכיוצא בו - מותר. ויזהר שלא יערים. והלב יודע אם לעקל או לעקלקלות".

וכן משמע מדברי המהרי"ט (ח"א פי"ג סד"ה ונראה לי). הוא מבין שיש כאן בעיה של מראית עין, אך אם תפתור אותה - לא מתכוון מותר. כך הוא לומד לפחות בדעת ריש לקיש בגמרא בסנהדרין שם, ומשווה להיתר זינוב גפנים:

"ואפילו רשב"ל לא פליג עלייהו אלא מהטעם דהלב יודע אם לעקל אם לעקלקלות. אבל במילתא דמוכח שאין כוונתו אלא לצורך מה שקוצץ, ולא חייש אמאי דגדלי אחר כך, דוחאי שרי.

דתן בפרק רביעי: המזונב בגפנים והקוצץ קנים... ר"ע אומר: קוצץ כדרכו. אלמא כל שאינו מתכוין לכך, אע"פ שגורם זימור - שרי".

לא מתכוון מותר - אך מה עם פסיק רישא

אמנם יש לשאול: מה פתרנו בכך שלא מתכוון מותר, הרי עדיין יש לאסור זינוב, שהרי זה פסיק רישא שמועיל לאילן? כלומר: פסיק רישא שעושה פעולת זימור בשעה שהיא "מזונב"⁶.

אפשר להציע שתי גישות לפתרון: שיטה 1: פסיק באמת אסור.
שיטה 2: פסיק מותר.

*שיטה 1: פסיק רישא אסור בשביעית

אם פסיק באמת אסור בשביעית, איך נסביר שמזונב מותר?
אפשר לחלק את הסברי המפרשים לשלש מחלקות:

6. כך שואל: ניר לפי"ד מ"ה המזונב אך לא ענה; הגהות ר' נתן הכהן אדלר במשנ"י ח"ב עמ' ל"ב תו"א, ובמשנת רבי נתן על המשניות: "צ"ע דפ"ר הוה"; חדושים מהג"מ רא"ב בראד, משניות יכין ובונו לפי"ד מ"ד על מדל ומתכוון לעצים: "הא ר"ש מודה בפ"ר, אי"כ כאן אף שאין כוונתו שיתעבה האילנות, מ"מ ממילא הם מתעבים, אז יש לאסור...וצ"ע". ועיין שבת הארץ קונטרס אחרון עמוד קי"ג: באיסור תורה פסיק אסור. גם בשביעית, לא מועיל מה שמתכוון לעצים במזונב. לכן צריך לחפש הסברים אחרים מדוע מזונב מותר.

- א. הפעולה שתבא בפסיק רישא היא פעולה מזיקה או לפחות לא מועילה. יש שוני בתוצאת המלאכה. לכן לית לן בה.
- ב. הפעולה שתבא כתוצאה מהפסיק רישא איננה כלל מלאכת זימור. יש שוני בצורת המלאכה.
- ג. פסיק רישא אסור רק במלאכה דאורייתא ולא במלאכה דרבנן.

א. לא מועיל אלא מזיק

הסבר ראשון שניתן להסביר מדוע במזנב אין בעיה של פסיק רישא הוא, שמדובר שבפעולתו זו אינו מועיל לאילן. באותו מקרה בסנהדרין כ"ו ע"א שראו אדם מכסח כרמו, ולכאורה הוא זומר. אפילו שיכול לטעון שחותך זמורות בשביל בית הבר, אעפ"כ יש בעיה של פסיק. כך שואלים תוספות (שם ד"ה לעקל):

"וקשה: דמ"מ מה בכך - מ"מ הרי משביח הכרם?"

וכן לומד הרב קוק (שבת הארץ קונטרס אחרון אות ט') בדעת התוספות:

"משמע שאם רק יש בו תיקון (שמועיל לאילן), אע"פ שאינו מתכוון כי אם לצורך העצים לעקל בית הבר - אסור! והיינו על כרחך משום פסיק רישא. ומזה נראה דדמי שביעית לשבת בענין פסי"ר".

עונה תוספות:

"וי"ל דעביד ליה באותו ענין דודאי קשה ליה".

כלומר: אי"א לומר שדי בכך שלא מתכוון כדי להתיר, שהרי פסיק רישא אסור בשביעית. צריך לומר שאין כאן פעולת זמירה כלל. בזמירה התוצאה של הפעולה היא שיפור מצב האילן. כאן התוצאה של הזינוב היא הרעת מצב האילן, ולכן אין כאן איסור בשביעית.

וכן סובר התוספות מו"ק (ד' ע"ב ד"ה מפני):

מדובר בגמרא על אדם שחופר אמה בשביעית. זה אסור לחד מ"ד, מפני:

"שמכשיר אגפיה לזריעה".

מה הבעיה בכך?

מסביר תוספות שיש כאן מראית עין של חרישה.

ובתירוץ נוסף אומר:

"אי נמי: חשיב ליה עבודת קרקע ממשי".

אך פה עולה בעיה: מה פתאום יחשב לו לחרישה - הרי הוא מתכוון לחפור אמת מים ולא לעשות חריש לזריעה!

7. וכן חוזר שוב בתוספות שבת ע"ג ע"ב ד"ה זומר.

עונה תוספות:

"ואע"ג שאינו מתכוון לכך, מיהו מלאכה היא. ואע"ג דאמר ר' שמעון דבר שאין מתכוון מותר - הא אמרינן שבת ע"ה ע"א: מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות"⁸.

מחדש הרב קוק (קו"א ט' עמ' ק"ז) בדעת התוספות, שכדי לפתור את בעית האיסור של פסיק רישא:

"די במה שיהיה ספק אי מעלי ליה, ושוב אין כאן פסיק רישא".
"וי"ל עוד, דמה שהוא ספק בידיעה, אינו מבטל את ערך פסיק רישא, די"ל שודאי מעלי ליה, אלא שאין אנו יודעים"⁹.

לעומת זאת בתורת השמיטה¹⁰ כותב, שמתוספות סנהדרין כ"ו ע"א משמע שצריך שהקציצה תהיה וודאי קשה לאילן. ולעומת זאת מתוספות ב"ב פ' ע"ב משמע שדי שלא יהיה תועלת לאילן¹¹.

*יש לצרף לשיטה זו של תוספות, עוד אחרונים המתבטאים באופן דומה:
ערוה"ש (פ"י"ט הכ"ב): פס"ר באמת אסור, אך כאן זה לא פס"ר שיעיל לאילן בזינובו.
(אמנם לא אומר שמדובר שמזיק לאילן).

משנת רבי נתן אדלר לפרק ד מ"ד:
"והנכון מ"ש תוספות סנהדרין כ"ו דאך הזומר לעקל בית הבד, אם משביח הקרקע אסור מהי"ת, ומוקי לה כשאינו משביח".
(וג"כ אינו מדבר על כך שוודאי מזיק לאילן).

*יעוד דרך דומה: פרי נאה (במשנ"י ח"ב עמ' ל"ז): פס"ר באמת אסור, אך כאן מדובר במזנב שכבר ליקט את הפירות. ופס"ר אסור במזנב רק כשפס"ר שישיב את הפירות, ולא כשפס"ר שישיב את העץ. זה לא אכפת לי.

8. ועיין סוגיה מקבילה בירושלמי שביעית פ"ג ה"ב שם מובאת טעם של מראית עין בגמרא. וגם הטעם של מכשיר אגפיה לזריעה.

9. אלא שתוספות מסכימים שיש גם בעיות של מראית עין, ושהם ידרשו לפעמים שינוי יותר ניכר מאשר מצב שרק עוברים לייספק מעלי ליה". לכן תוספות יסכימו שאין קוצצים בתולת שקמה - גם מסיבה של פסיק רישא, וגם מסיבה שאפילו אם רק ספק מועיל לשקמה - יש בעיה של מראית עין שאי אפשר לפתור אותה, עד שלא יקצוץ בצורה שוודאי קשה לה, כמובא בבא בתרא דף פ' ע"ב. הסיבה שצריך וודאי קשה לה - משום מראית עין. שכולם יראו שקוצץ לעצים ולא לטובת השקמה.

10. גרוסברג, עמ' י"ד תוספת שביעית י"ד.

11. אבל אה"י, שבת הארץ (פ"א ה"כ) הביא את שתי הדעות הללו. ומשום מה כותב תורת השמיטה: "ובספר שבה"א פ"א ה"כ העלה דבשביעית בזה"י יש להקל אף בספק קשה ספק מעלי". זה נכון בקו"א, אך לא בהלכה כ"י.

ב. הפעולה שתבא בפסיק רישא איננה זימור

דרך שניה היא לטעון, שלמרות שפסיק רישא אסור, כאן הפעולה שתבא כתוצאה מהזינוב איננה פעולה של זימור אלא פעולה אחרת. כי צורת חיתוך הענפים היא שונה.

תפארת ישראל שביעית (פ"ד אות ל' בענין מזנב וההבדל בינו לזומר) שואל: מה מועיל שמתכוון כאן לעצים, הרי זה פסיק רישא שישביח הגפן על ידי מלאכה דאורייתא של זינוב, שהיא לכאורה זמירה!

לכן מחלק בצורת המלאכה: זומר הוא חותך ראש הגזע. מזנב קוצץ ענפים מהצד. במילים אחרות: פסיק רישא אסור, ואין ברירה אלא לומר, שלא מדובר על זמירה כלל אלא על סוג פעולה אחר. הפעולה שיוצאת היא פעולת זינוב ולא פעולת זימור. יתכן ששניהם משרים את האילן (בניגוד לתירוץ הקודם לעיל), אך אי"א לומר שעבר על זומר דאורייתא בלי כוונה.

ובדומה לכך במשנת יוסף (ח"ב עמוד ל"ו בשיטות המפרשים): פסיק רישא אסור. אך כאן הותר לזנב, כי פעולת הזינוב היא שינוי מפעולת הזימור. לא מצד שמזיק לאילן, אלא עצם הפעולה שונה (זה בראש וזה בצד וכדו').
לשיטה כזאת מצרף את כל המפרשים שפרשו שפעולת הזינוב היא שונה מפעולת הזימור¹².

כמובן, שעדיין צריך להסביר מדוע מזנב מותר, על אף שיש כאן לכאורה מלאכה דרבנן? לזה יש תירוצים שונים: הזינוב הוא לאוקמי (לחם שמים) או שחז"ל לא ראו לגזור עליה (קו"א רב קוק), או שהתירו כל עוד מתכוון רק לעצים ולא לשיפור העץ (משנת רבי גרשון), ועוד.
הדיון שלנו כאן היה רק לגבי השאלה מדוע אין כאן פסיק של זומר.

12. יתכן, שאנו נכנסים כאן לסוגיית פסיק רישא דרבנן. שהרי אם הפעולה של זינוב היא שונה מזמירה, אז פעולת זינוב היא תולדה. והנה באים מפרשים אלו, ולמעשה אומרים שפסיק דרבנן - מותר. אלא שיש לדחות. שכן פעולת "לא מתכוון" מהוהה היא שאני עושה פעולה אחת - ויוצא בלי כוונה פעולה שניה, ואז אני דן אם התכוונתי אליה או לא, ואני אומר שאם פסיק רישא שיקרה, זה כאילו התכוונתי. אך כאן לגבי זינוב אין מצב כזה. כאן הוא מתכוון לזנב. ואעפ"כ מותר. וכל הדיון שלנו לגבי פסיק רישא כאן, היא לגבי פסיק שהתכוון לזינוב ויוצא לו זימור דאורייתא. ואת זה פתרו כאן בכך שמדובר שלא יוצא לו זימור דאורייתא. כי זימור שונה.
ובדומה לכך במשנת רבי גרשון (עמוד קכ"א): "כיון דהוי (מזנב) שלא כדרך זימור - מותר לעצים... ונמצא דאינו נוגע כלל למ"ש כת"ר דנוגע בפ"ר דאורייתא או דרבנן אי שרי, דקציצה שלא כדרך זימור, לא אסרו כלל לעצים".

כאן המקום להביא את חידושו של הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל בדעת אביו (ניצני ארץ עמוד 73). ההתייחסות היא לפיסול - הורדת כל הענפים. בקו"א עמוד ק"י כתוב, שלמרות שיש בפעולה זו השבחת העץ, פסיק רישא, מותר כי "אין זאת כוונת העבודה". מסביר הרצ"י זצ"ל שיש כאן גדר חדש. בדרך כלל לא מתכוון הוא מצב שעשה דבר אחד, ויצא דבר שני שלא התכוון אליו. אז ר"ש אוסר אם זה פס"ר. אך כאן מדובר שכוונתו היא ההפך. הוא רצה לאוקמי האילן, ויצא לו פעולה שעושה גם לאברויי. "כוונה הפכית זו של היתר, מוציאה מידי פעולת מה שאינו מתכוין של איסור, ואע"פ שהוא פסיק רישא".

ובקשר לאמת המים שמכשיר אגפיה לזריעה (מו"ק ד' ע"ב - הובא לעיל בתירוץ א') שם בכל זאת אסור משום פס"ר לדעת תוספות, ולמרות שעשיית האמה היא פעולה מותרת ההפוכה מפעולה אסורה של הכנת קרקע לזריעה באגפיה - כי היתר הזה של "כוונה הפוכה" עובדת רק כשמדובר באותו ענין, (כמו כאן: הורדת כל הענפים של פיסול היא בעץ וגם זימור היא בעץ). אך כששתי הפעולות הם בענינים שונים: חפירת האמה משקה את השדה, והעפר באגפים מכינה לזריעה את האגפים - כאן אין קשר ביניהם, ואין הכוונה ההפכית של האחד - מבטלת את התוצאה ההכרחית של פסיק רישא.

ג. פסיק רישא אסור רק במלאכה דאורייתא

בתורת השביעית (הלוי, עמ' קמ"ט) מציע פתרון נוסף. אכן פס"ר אסור, וכמו שתוספות אמר. ולכן במקרה בסנהדרין של מכסח כרמו היתה בעיה של פס"ר, לולא שעשה בצורה שמוזק לאילן.

אך בעלמא, במלאכה דרבנן, אין בעיה של פסיק רישא. ובעמוד קנ"ו מסביר שבמזבז מדובר בפעולה שאינה נקראת זימור, היא שונה בצורתה (כלעיל תירוץ ב') ולכן תוקפה רק מדרבנן. רק זומר ממש אסור מדאורייתא. ממילא יוצא, שאין כאן פס"ר לזומר דאורייתא, אלא פס"ר של שיפור העץ בצורה של מלאכה דרבנן. פס"ר בדרבנן מותר.

ולכן מדל (פ"א הי"ח) מדובר על שאר עצים ולא על כרם. וזמירה בשאר עצים הוי מדרבנן. וממילא, אף שעושה מעשה, שכתוצאה ממעשה זה תהיה פעולת "זמירה" בעצים האחרים, אין איסור של פסיק רישא. וכ"ש שבמדל מדובר שאינו מעשה בגוף העצים הנשארים.

ולפי זה מסביר תורת השביעית דין של עקירת גדר בין שתי שדות (פ"ב הי"ז):
 "ובדרבנן אין מתכוין מותר אפילו בפסיק רישא, וכדאיתא בתוספתא דשביעית פ"ג: אין עוקרים גדר שבין שתי שדות אחד גדר של עצים ואחד גדר של אבנים.

בדי"א בזמן שנתכוין לעשות שדה. אבל לעצים - מותר.
והא אם נתכוין לעצים מותר אע"ג דהשדה ממילא יתוקן, והו"ל פסיק רישא?
אלא וודאי, כיון דאפילו במתקן שדהו אינו אלא מדרבנן, הילכך אינו מתכוין
מותר, אע"ג דהו"ל בפסיק רישא".

וכן מסביר (בעמוד קס"א) בענין קציצת קני סוכר, שגורם לגדילתם, וטוען שכיון
שזמירה בשאר אילנות דרבנן, ודרבן לקצוץ לאכילה כי עומדים לכך ומתכוין לאכילה
(הוי פס"ר בדרבנן שמותר), אין בזה איסור אלא מחמת קצירה ואם יקצור ע"י שינוי
מותר.

וחולק על גרי"ד שאוסר בקונטרס השביעית אות ה'.

בענין פס"ר בדרבנן יש לציין עוד את מחלוקת החת"ס והמחה"ש בדעת המג"א (או"ח
שי"ד ס"ק ה'). לדעת החת"ס (יו"ד ק"מ ד"ה ועתה) בשאר איסורים חוץ משבת, פס"ר
בדרבנן מותר. אך לדעת מחה"ש גם בשאר איסורים פס"ר בדרבנן אסור. ויעוין עוד
בשו"ת מהרש"ם (ח"ו סימן קל"ד/ג) דיון בדעת הראשונים והאחרונים האם פס"ר
בדרבנן אסור בשאר איסורים בכלל ובשביעית בפרט. נטייתו למסקנה היא שפס"ר
בדרבנן מותר, וכן דעת גליון השי"ס (לירושלמי שביעית פ"ג הי"ב) ושבת הארץ קו"א
(עמוד קי"ג). בניגוד למשתמע מתוספות מו"ק (ד' ע"ב ד"ה מפני) שם אוסרים פס"ר של
חרישה, והרי יש הסוברים שחרישה אסורה מדרבנן. ובמשנת רבי גרשון (עמוד כ"א/ז)
סובר בדעת הרמב"ם שפס"ר בדרבנן אסור.

*שיטה 2: פסיק רישא מותר בשביעית

עד עכשיו הסברנו לפי הנחת היסוד שפסיק רישא בשביעית אסור. הדרך השניה להסביר
את ההיתר לזנב גפנים בשמיטה, היא לומר שאכן יש כאן פס"ר של זומר, אך לא
אכפת לי, כי פס"ר בשביעית מותר, והוא נחשב כמו כל לא מתכוון.

מי הם הסוברים שפס"ר בשביעית מותר?

אפשר לדייק כך מהמאירי בסנהדרין (כ"ו ע"א). כאמור לעיל, יש שם בעיה מדוע אינו
נחשב שפסיק רישא שזומר? המאירי כתב שם שמכסח כרמו לעקל בית הבד מותר כי
לא מתכוון, ולא כתב שעושה פעולה שונה, או שמזיק לאילן (כמו שתוספות אמר). לכן
יתכן, שאינו סובר פסיק רישיה בשביעית.

הרב קוק (קו"א אות ט"ו) לומד בדעת הרמב"ם שפסיק רישא מותר. הרי הרמב"ם פירש
במזבז שאינו מתכוון לזומר. והרי ברור שאין שם שום שינוי ושום היזק, שהרי מפורש

אומר ר"ע שקוצץ כדרכו, וא"כ:

"הרמב"ם משמע דלא ס"ל כהתוספות דסנהדרין הנ"ל, אלא דבשביעית לא איכפת לן בפסיק רישא, וכל שאינו מתכוון מותר."
 וכן כתב במעדני ארץ (סימן ג' פ"ב, אות ה' אד"ה אולם) שלדעת הרמב"ם פס"ר מותר:
 "אולם בדעת הרמב"ם פ"א משמיטה הי"כ (מזנב) משמע דגם בשביעית, כל שאין כוונתו לזימור, הרי הוא קוצץ כדרכו, אפילו באופן כזה שמועיל וודאי להאילין".
 אמנם אח"כ מסייג, שמזנב זה לא ממש זימור, ולכן מתיר הרמב"ם, אך פס"ר במלאכה דאורייתא לא יתיר. בכך חוזרים לשיטות לעיל כדוגמת תפארת ישראל ועוד.
 אך בסוף סימן ד, דף כ" ע"ב כותב:

"וואף אם ננקוט בכוונת הרמב"ם שיש גם איסור קצירה לעבודת הארץ, מ"מ אם כוונתו רק לאכילה ולא לעבודת הארץ, והאילן הרי הוא קוצר ובוצר כדרכו בלא שום שנוי, וכמ"ש הרמב"ם בפ"א הי"כ המזנב בגפנים והקוצץ בקנים ה"ז קוצץ כדרכו בקרדום ובמגל ובמגירה ובכל מה שירצה, וה"ה נמי לענין קצירה".

וצ"ע כוונתו.

בכל אופן, כבר ציינו לעיל שלדעת משנת רבי גרשון (עמוד קכ"א ז') הרמב"ם סובר שפס"ר אסור גם באיסורי דרבנן. ומוכיח זאת מסוגיה ביו"כ, ומסוגיה לגבי ענבים של הדס. וע"ע לקמן פס"ר באיסור דרבנן.

ובחזו"א (י"ח סוף ס"ו) משמע שלא מתכוון (כנראה כוונתו לפס"ר) מותר מהתורה, ואסור מדרבנן. "והתירו במקום שהיה נראה להם להתיר".

בעית מראית עין בשיטה זו המקילה בלא מתכוון וגם בפסיק רישא

אעפ"כ, הרי מצאנו שלא מקילים בכל פעם שאינו מתכוון. כך אמנם במזנב, אך במקרים רבים אחרים - דורשים שינויים שונים: חוששים למראית עין (שבת הארץ קוני"א ט).

בדוגמאות שלהלן, המלאכה מותרת עקרונית, בשל היתר "לא מתכוון", אך ישנה הסתייגות שלא תהיה מראית עין:

1. פ"א ה"ט: טומן לפת עם עלים מגולים. לדעת שבה"א בדעת הרמב"ם לא מתכוון לזריעה, וגם ניכר שאין דרך זריעה כי העלים מגולים. לכן מותר.
2. פ"א ה"ז: ליקוט אבנים: רק גסים, רק אצל חבירו. אפילו שלא מתכוון לשיפור השדה, שלא יראה כמתקן שדה¹³.

13. פנ"מ לירושלמי פ"ד ה"א, פאה"ש פ"כ מ"ה, וסוף שבה"א שם כשיש רק גסים בשדה.

- מותר ללקט רק גסים שלא יהיה באמת מתקן שדהו.
3. פ"א הי"ז: ליקוט אבנים ועצים: מותר רק כשבהמתו וכירתו שם מוכיחים עליו (אין מראית עין), אי"פ שאינו מתכוון לתיקון השדה.
 4. פ"א הי"ח: "להחליק" כלשון המשנה - לקצוץ ג' עצים זה אצל זה, מותר רק אצל חברו, אף שמתכוון רק לעצים. כי רק אצל חברו אין מראית עין¹⁴.
 5. פ"א הכ"א: קציצת בתולת השקמה, אפילו אם צריך לעציה, מותרת רק כשקוצץ אותה שלא כדרך עבודתה.
 6. פ"ב הי"ד: נדיירה. ישנן שיטות שמדובר שלא מתכוון לזבל את השדה, וע"י צאן - הוי שינוי, ואין מראית עין ומותר¹⁵.
 7. פ"ב הי"ו: אבני מחצב. רק כשלא מתכוון + אין מראית עין¹⁶.
 8. פ"ב הי"ז: נטילת אבנים של גדר. כנ"ל: לא מתכוון + אין מראית עין¹⁷.

לעומת זאת, יש מקומות שהתירו לא מתכוון ולא התיחסו לבעית מראית עין:

1. בראש ובראשונה: מזנב. שבפשטות לרמב"ם הוי לא מתכון ומותר.
2. פ"א הי"ח: מדל לפי הרמב"ם מותר, כי לא מתכוון לטובת האילנות הנותרים¹⁸.

לאור כל המקרים האלו, נשאלת השאלה: מתי חוששים למראית עין ומתי לא?

מסביר הרב קוק (שבת הארץ קונטרס אחרון ט"ו) כך. ראשית:

"אין למדים בזה דברי סופרים מדברי סופרים".

ושנית, אם בכל זאת רוצים לתת פה כלל, אז:

"ונראין הדברים: שעבודה הרגילה להעשות בצורתה על פי רוב לשם עבודת האילן

- החמירו בה משום מראית עין לעשות דווקא בשינוי גם כשצריך לעצים.

אבל עבודה שיש עושים לשם אילן, ויש עושים לשם עצים - אין כאן מראית עין.

על כן: במזנב בגפנים, שהדבר שקול הוא אם הוא לשם זמירה או לשם עצים -

מותר לדעת הרמב"ם כשאינו מכוין לזמר.

אבל בקציצת בתולת השקמה - נראה שרוב הקציצה היא לשם השבחת האילן...

לכן אסור לעולם, אפילו כשמתכוין לעצים, עד שיעשה בשינוי כזה דוודאי קשי ליה,

דאז יוצא מכלל מראית עין".

14. שבה"א עצמו מתיר כשהוא מתכוון רק לעצים - אפילו בשלו. ורק כשמדל סתם - אסור להחליק. ובמשפט כהן מחמיר יותר.

15. משנה ראשונה בדעת הרמב"ם ור"ש עצמו. ויש שיטות שמדובר שמתכוון ובכל זאת התירו מסיבות שונות.

16. וי"א שאפילו מתכוון לתקן מותר - רא"ש.

17. אך לפי פשט הרמב"ם כשלא מתכוון נוטל כמה שרוצה.

18. אך בר"ש מתיר אף לטובת האילנות, וזה מקרה חריג לדידו שאפילו שמתכוון - מותר, כי לא גזרו.

לסיכום: פסי"ר מותר. כל הדרישות לשינוי הם סוביקטיביות, לפי ראות עיני חז"ל במקום שיש חשש של מראית עין.

(בקונטרס אחרון י"א (עמוד קי"ג) מציע הרב קוק הסבר אחר בשיטת הרמב"ם במזנב, המבוסס על כך שמתכוון באמת לתיקון הגפן, רק שהפעולה שונה מזמירה, ולא גורו עליה רבנן - עיי"ש).

מלמדים את הפרה לחרוש - לא מתכוון בחרישה - ירושלמי פ"ד ה"ד

בירושלמי מובא מקרה של לימוד פרה לחרוש. מקרה זה הוא למעשה מצב שבו חורשים עם פרה - ואעפ"כ יש מתירים. הסיבה: לא מתכוון. "ואין מלמדין את הפרה לחרוש אלא בחולות. רשב"ג אומר: אפילו בתוך שדה כותי מותר, ובלבד שלא יסמוך את המענה." מה טעם ת"ק: האם משום שפסי"ר שחורש עם הפרה, או משום שאע"פ שלא אכפת לן מפסיק רישא, הרי שיש בעיה של מראית עין?

מסביר הרש"ס את דעת ת"ק:

"אלא בחולות... ולא במקום אחר דהא עודר הוא. ואע"ג דדבר שאין מתכוין הוא, דאינו אלא ללמדה לחרוש למוצאי שביעית, אפילו הכי אסור".
רואים שלדעתו פסי"ר בדרבנן אסור.
ובפני משה:

"בחולות - מקום שאינו ראוי לזריעה, שלא יהא נראה כחורש. ואע"פ שאינו מתכוון אלא ללמדה ולהרגילה לחרוש".
משמע קצת מהפני משה, שמצד לא מתכוון מותר, אלא שיש בעיה של מראית עין, ולכן צריך לחרוש בחולות.

ובמהר"י קורקוס (לפ"א ה"ו) הסביר:

"ופירושו: שאינו מותר ללמדה במקום עפר, כי ממילא הוא חורש. אלא במקום חול שאינו נראה כמתכוין לחרוש".
משמע מדבריו שיש פה פסיק רישא של חורש. מצד שני, הוא מביא שהפתרון של חול פותר בעית מראית עין. וצ"ע בכוותו: מה הבעיה? האם בעיה של פסי"ר שחורש, או של מראית עין שנראה כחורש?
ומהסברו השני שם משמע שדן מדין חרישה ממש, כלומר: שהיתה פה בעיה של פסיק רישא שחורש:

"וגם אפשר כי הזורע במקום חול אינו חורש כי אין החול צריך חרישה".
כלומר: בחול - אין מלאכת חרישה. וממילא אין בעיה של פסיק רישא.

הרמב"ם פ"א ה"ו פסק כת"ק:
"אין מלמדים את הפרה לחרוש אלא בחולי".

מה הרמב"ם סובר בדעת ת"ק? האם האיסור בשדה הוא משום מראית עין של חורש,
או משום פסיק של חורש?

כדי להתאים עם הבנת שבת הארץ ומעדני ארץ בדעת הרמב"ם, שמתיר אפילו פסיק
רישא בשביעית, נצטרך לומר שיש כאן בעיה של מראית עין. שלא כמו הרש"ס ושלא
כמו מה שמשמע מהמהרי"ק.

אך החזו"א (י"ח/ו בסוף) משמע שמבין שפסיק אסור כאן מדרבנן:
"ואפשר דמה"ת אינו אסור אלא במתכוין. וכל שאינו מתכוון לעבודת הארץ אינו
אסור אלא מדרבנן. וכ"מ בהא דאמר בירו' פ"ד ה"ד דרשב"ג מתיר לחרוש בשדה
כדי ללמד הפרה. והתירו במקום שהיה נראה להם להתיר".

סיכום

לרוב הדעות לא מתכוון מותר בשביעית, כמו בשבת וכמו בשאר איסורי תורה. נחלקו
הראשונים האם פסיק רישא בשביעית מותר או אסור. אם נאמר שאסור - יש למצוא
הסברים מדוע מותר לזנב גפן. הצענו ג' הסברים. אם נאמר שפסיק מותר, יש להסביר
את אותם המקרים הרבים שבכל זאת אסרו את המלאכה, כאיסורים הנובעים
ממראית עין.

גם בפסיק במלאכה דרבנן, נחלקו הפוסקים אם להתיר או לאסור.